Mișcări naționale separatiste în Austro-Ungaria în anii primului război mondial (O cronologie a Unirii Transilvaniei cu România după presa vremii. I)

Paul BRUSANOWSKI

Universitatea „Lucian Blaga" din Sibiu, Facultatea de Teologie
Lucian Blaga University of Sibiu, Faculty of Theology
Personal e-mail: paul.brusanowski@ulbsibiu.ro

National Separatist Movements in Austro-Hungaria during World War I
(A Chronology of the Union Between Transylvania and Romania in the Papers of the Time. I)

On September 29, 1918, a commemorative monument was inaugurated on the Gușterița Hill, celebrating two years since the defeat of the troops of the Kingdom of Romania who had attacked Transylvania in late August 1916. After only two and a half months since the celebratory event, the Romanian troops permanently occupied Sibiu, and Transylvania was united with Romania. Everything happened so quickly that the whole public eye was taken by surprise. An empire led by a 600-year-old dynasty dissolved in a matter of just a few weeks. During these events, the Romanians were totally unprepared at the beginning, unlike the Czechs and the Yugoslav peoples, who started organizing their independence much sooner, i.e. during the war.

Keywords: World War I, the Austro-Hungarian Empire, Transylvania, the Great Union of Romania, Sibiu, Gușterița

La 29 septembrie 1918 avea loc pe Dealul Gușteriței de lângă Sibiu inaugurarea unui monument comemorativ cu prilejul împlinirii a doi ani de la victoria trupelor germane și maghiare asupra armatei României care declarase război Puterilor Centrale și ocupase părți din sudul Transilvaniei. A participat o numeroasă populație săsească din Sibiu și împrejurimi, un cor studențesc și fanfara din Gușterița. Preotul evanghelic din localitate a oficiat un serviciu religios, „fără asemănare"Ĕ[1].

Întreaga ceremonie ar putea părea astăzi ireală. După doar două luni și jumătate (16 decembrie), armata României a intrat în Sibiu (în anul 1916, linia frontului se aflase la sud de Sibiu, în Pădurea Dumbrava, astfel că orașul nu fusese ocupat de armata română[2]). Iar după alte trei săptămâni (8 ianuarie 1919), elita poporului săsesc, întrunită la Mediaș într-o Adunare Națională Săsească, a declarat festiv unirea cu Regatul României.

Și totuși, pentru participanții de pe Dealul Gușteriței din 29 septembrie, comemorarea nu a apărut deloc ireală, ci a fost privită cu maximă seriozitate. România semnase tratatul separat de pace din 7 mai 1918, în urma căruia, granița monarhiei dualiste urma să se extinde la sud și la est de Carpați. Tocmai de aceea, la 8 august 1918, primarul Brașovului Karl Schnell insista

pe lângă autoritățile guvernamentale de la Budapesta, ca satul Predeal, aflat imediat la sud de fosta graniță ungaro-română, să fie încorporat Brașovului, pentru a deveni o stațiune montană de prim rang.[3] Exista încă speranța că războiul va fi câștigat de Puterile Centrale.

Însă cu o zi înainte de comemorarea din Gușterița, ziarele anunțaseră capitularea Bulgariei și ieșirea acesteia din război. A fost un prim pas, un început de tăvălug care a dus în cele din urmă la dezmembrarea monarhiei dualiste și apariția a noi state naționale. După 28 septembrie 1918 și până în august 1919, fostul teritoriu al Ungariei dualiste a cunoscut o perioadă foarte zbuciumată, care i-a luat pe mulți contemporani prin surprindere.

Această surprindere a fost mare nu doar pentru austrieci și maghiari, ci chiar și pentru români, atât pentru cei din Transilvania, cât și pentru cei de peste munți, fie că aceștia se aflau sub ocupație militară germană ori bulgară (în Oltenia, Muntenia, sud-vestul Moldovei și Dobrogea) sau în cea ce rămăsese România liberă în Moldova (la care se unise Basarabia la 27 martie 1918). Din cercetarea presei vremii ne putem da seama că, spre deosebire de celelalte naționalități din monarhia dualistă, românii ardeleni au fost printre cei mai nepregătiți în fața schimbărilor radicale, drept care au început să se organizeze abia după ce slavii de sud (croații, sârbii și slovenii), cehii și slovacii se separaseră deja de monarhie, declarând oficial existența noilor lor state naționale. De altfel, chiar jurnaliștii români consemnau la mijlocul lunii octombrie a anului 1918 că

„evenimentele ne-au aflat nepregătiți. Vina nu e a noastră. Deoparte evenimentele s-au precipitat, în vremea din urmă, cu o repeziciune prea de tot mare; de alta, neavând nici libertatea cuvântului (în scris, grai și adunări) nu ne-am putut declară în merit“[4].

Sigur, această organizare oarecum întârziată a românilor ardeleni a avut mai multe cauze, printre cele mai importante fiind trei: a) surprinzătoarea rapiditate a desfășurării evenimentelor în a doua jumătate a anului 1918; b) slaba pregătire concretă a românilor în anii războiului mondial pentru îndeplinirea idealului național, spre deosebire de slavii de sud, polonezi și ceho-slovaci; c) diferența de organizare a celor două părți ale monarhiei dualiste. Jumătatea maghiară a monarhiei dualiste (cu o suprafață totală de 324.852 km^2) a fost constituită, pe de o parte ca stat unitar sub administrația directă a guvernului de la Budapesta (cu o suprafață de 282.317 km^2), alături de care a fost recunoscută, pe de altă parte, existența unei Croații autonome (cu o suprafață de 42.535 km^2 și cu organe executive și legislative proprii). Partea austriacă a fost organizată ca stat federal alcătuit din 17 „țări ale coroanei”, dintre care șapte locuite preponderent de germani (Austria Inferioară, Austria Superioară, Salzburg, Steiermark/Stiria, Kärnten/Carintia, Silezia austriacă, Vorarlberg), una de germani și italieni (Tirol), două predominant de cehi (Boemia și Moravia), una de polonezi și ucraineni (Galiția), una de români și ucraineni (Bucovina), una de sârbo-croați (Dalmația), una de sloveni și germani (Krain/Craina), una de croați, italieni și sloveni (Istria), două de italieni și sloveni (orașul Triest și țara „Görz/Gorizia și Gradisca”). În 1910, statul federal austriac cuprindea 28,6 milioane de locuitori, dintre care germanii reprezentau 35,6% din populație, cehii 23%, polonezii 17,8%, ucrainenii 12,6%, slovenii 4,5%, sârbii și croații 2,8%, italienii 2,7% și românii 1%.[5] Organizarea federală a Austriei a asigurat o mai mare libertate de expresie națională diferitelor popoare conlocuitoare. În același timp, organizarea strict unitară și centralistă a Ungariei a făcut imposibilă recunoașterea existenței vreunei alte națiuni politice alta decât cea maghiară (desigur, alături de cea croată din Croația autonomă).

1. Surprinzătoarea rapiditate a desfășurării evenimentelor

În martie 1918, profesorul de Istorie europeană de la Universitatea din Leeds, Holger Afflerbach, a publicat cartea sa, devenită best-seller în Germania, *Auf Messers Schneide. Wie das Deutsche Reich das Erste Weltkrieg verlor (Pe muchie de cuțit. Cum a pierdut Reich-ul german primul război mondial)*, în care a arătat că „ideea că Germania a trebuit să piardă războiul și că această certitudine a existat încă de timpuriu este neistorică și nu ia în considerare faptul că războiul s-a aflat multă vreme pe *muchie de cuțit* și că s-ar fi putut încheia și altfel”.[6]

Afflerbach și-a publicat cartea practic la 100 de ani de la semnarea la Brest Litovsk, la 3 martie 1918, a Tratatului de pace separată dintre Puterile Centrale și guvernul bolșevic al Rusiei. În urma acestui tratat, nu doar că Germania și Austro-Ungaria au scăpat de dificultatea frontului de răsărit. Rusia a fost nevoită să recunoască independența Finlandei, a țărilor baltice, a Poloniei și Ucrainei. Practic, Rusia a pierdut un teritoriu de aprox. 1,6 mil. km^2 (o suprafață dublă față de cea a Germaniei antebelice); desigur că întreg acest teritoriu (cu excepția Finlandei, dar și a Basarabiei, aceasta din urmă unită cu România) a fost ocupat de germani și austrieci. Germanii au organizat în Rusia europeană ocupată un adevărat coridor teritorial de la Baltică la Marea Neagră și Caucaz, prin care au realizat legătura cu Iranul. Astfel, Rusia a pierdut o treime din populația sa urbană, 89% din minele de cărbune, 73% din industria metalurgică, 26% din rețeaua sa feroviară. Totodată, Rusia a trebuit să plătească germanilor și austriecilor reparații în valoare de 6 miliarde de mărci germane și să accepte privilegii extrateritoriale precum

cele suportate în secolul XIX de Imperiul otoman și Imperiul chinezesc. În aceste condiții, nu este de mirare că Puterile Centrale se considerau învingătoare în est și așteptau ca în vest victoria să survină în doar câteva luni.[7] Tocmai în aceste condiții, România, înconjurată de toate părțile de teritorii ocupate de Puterile Centrale, a fost obligată să semneze tratatul de pace separată de la București, din 7 mai 1918.

În cursul lunii septembrie 1918, publicațiile din statele Puterilor Centrale mențineau încă tonul optimist în relatarea situației de pe front. Desigur, se simțea oboseala după atâția ani de război și printre rânduri reieșea și speranța că ostilitățile nu vor mai dura mult. Tocmai de aceea, o nouă ofertă de pace propusă unilateral de diplomația austro-ungară conducătorilor statelor Antantei în ziua de 14 septembrie 1918 a fost privită cu multă ușurare. Considerând că vechile oferte de pace inițiate până atunci de părțile beligerante nu fuseseră altceva decât monologuri surde publicate ca articole de presă, diplomația vieneză propunea acum ca, în condițiile continuării desfășurării ostilităților pe teren, să se întâlnească în sfârșit într-o țară neutră înșiși conducătorii de guvern din statele beligerante, pentru a dialoga față către față și pentru a ajunge astfel la o pace rezonabilă și, în cele din urmă, la încetarea ostilităților[8]. Presa din Germania nu a privit însă cu mult optimism această propunere de la Viena, atrăgând atenția că este doar un pas singular al Austro-Ungariei, nu și al Germaniei. La câteva ore după aflarea din presă a propunerii austriece, ministrul de externe britanic Balfour și-a manifestat neoficial scepticismul[9]; Departamentul de Stat al SUA a respins în mod clar propunerea amintind de punctele wilsoniene[10]. Guvernul francez a jignit diplomația austriacă prin răspunsul nediplomatic: anume a anunțat prin Legația franceză din Elveția că răspunsul la propunerea austriacă ar fi cuprins în cuvântarea rostită la 17 septembrie de primul ministru Clemenceau în Senatul francez și care se putea citi din publicația *Journal Officiel*. Cât de negativ a fost răspunsul lui Clemenceau se poate constata și din faptul că Guvernul italian a tradus acea cuvântare și a răspândit-o printre soldații italieni de pe front, pentru a le crește entuziasmul de luptă.[11] În România, ministrul de externe Arion considera la Iași că optimismul nu era oportun, deoarece „mărul nu este copt destul.[12]

Câteva zile mai târziu însă, ziarul menționa situația gravă de pe frontul macedonean[13]. La 15 septembrie 1918, Armata Aliată a Orientului (AAO), condusă de generalul francez Louis-Felix-François Franchet d'Espèrey a pornit o ofensivă surpriză pe frontul macedonean, la nord de Tesalonic.[14] În scurt timp a reușit să ia în prizonierat 60.000 de soldați bulgari, astfel că guvernul de la Sofia a cerut la 26 septembrie încheierea armistițiului. Căderea Bulgariei a luat prin surprindere întreaga lume; chiar guvernul britanic nu a crezut veridicitatea informațiilor sosite de pe frontul macedonean.[15] La 28 septembrie, PEL anunța cu stupefacție încheierea convenției separate de armistițiu între Bulgaria și Antantă.[16] Numerele următoare ale ziarului au avut pe paginile de titlu ample comentarii cu privire la consecințele capitulării Bulgariei.

Situația devenea tot mai critică, astfel că la 4 octombrie, Germania, Austro-Ungaria și Imperiul otoman au rugat Ministerul de externe al Suediei (țară neutră) să mijlocească pe lângă președintele american Woodrow Wilson încheierea fără amânare a unui armistițiu pe uscat, pe mare și în aer, având la bază „cele 14 puncte ale soliei d-lui prezident Wilson către congres din 8 Ianuar 1918 și cele 4 puncte din discursul d-lui prezident Wilson din 12 Febr., ținându-se seamă la aceste și de comentariile d-lui prezident Wilson din 27 Septemvrie 1918".[17]

La 8 ianuarie 1918, Wilson ceruse clar crearea doar a unui stat independent, cel polonez, cu ieșire la mare și unind toate teritoriile locuite de polonezi, deci și Galiția din partea austriacă a monarhiei dualiste (punctul XIII). În privința celorlalte naționalități din Austro-Ungaria, Wilson menționase doar dorința de a li se acorda un loc sigur printre celelalte națiuni, cu „posibilitatea la o dezvoltare autonomă" (punctul X). În februarie 1918, președintele american menționase pentru prima oară în mod expres „dreptul de autodeterminare" al popoarelor, fără să explice însă în detaliu ce înțelegea prin acest termen.[18] Totodată, a prezentat următoarele principii în patru puncte:

„1. Pacea definitivă trebuie să fie trainică și este a se clădi pe dreptate. 2. Popoare și teritorii nu pot fi transmise din suveranitatea unui stat în suveranitatea altuia, ca și când ar fi vorbă de lucruri sau pietre, dar 3. acele chestii teritoriale, cari au fost ridicate la suprafață de răsboiu, trebue deslegate pe baza interesului și în favorul poporației respective și nu ca o parte a înțelesului sau compromisului dintre părțile emulante. 4. Fiecare pretensiune națională este a se satisface în mod atât de larg, cum numai posibil e, fără ca prin aceasta să fie primite noi elemente ori să se perpetueze elementele vechi de ceartă și discordie, cari ar periclita pacea Europei și prin aceasta a lumii întregi."[19]

Iar la 27 septembrie, Wilson a considerat că sfârșitul războiului

„nu poate fi târguiala de interes, ci acceptarea nediscutabilă a principiului, că interesul celui mai slab e tot așa de sfânt ca și al celui mai puternic. Aceasta e adevărata pace durabilă. Părerea unanimă a aliaților e, că nu se poate încheia pace de târguiala cu puterile centrale, căci au tratat cu ei, și i-au observat când au tratat cu alte popoare, la Brest-Litovsk și la București. Prețul păcii sigure și durabile este dreptatea nepărtinitoare și *mijlocul ei indispensabil este uniunea* ***popoarelor,*** care se bazează pe contracte ce trebuiesc

observate cu rigoare."[20]

Răspunsul la cererea austro-ungară din 4 octombrie a fost dat într-o vineri, la 18 octombrie. În presă el a apărut abia luni, 21 octombrie și a fost de-a dreptul năucitor, fiind catalogat drept „un răspuns care nu cuprinde nici un răspuns". Departamentul de Stat al SUA menționa faptul că după ianuarie surveniseră evenimente cruciale pe plan mondial, printre care și starea de beligeranță dintre statul ceho-slovac și Puterile centrale. În condițiile în care fuseseră recunoscute deja statele ceho-slovac și iugoslav, președintele nu mai considera că se afla în situația de a accepta doar autonomia acestor popoare:

„Departamentul de stat, 18 Oct. 1918.

Domnul meu! Am onoarea a constata primirea notei Dv. din 4 Octomvrie, prin care ați mijlocit un comunicat al guvernului imp. și reg. din Austro-Ungaria către Prezident. Am primit acum însărcinarea din partea Prezidentului și vă rog a binevoi să predați prin guvernul Dv. următorul răspuns către guvernul imp. și reg.

Prezidentul își ține de datorie a comunică guvernului austro-ungar, că *nu* se poate ocupă cu propunerea făcută, deoarece de la 8 Ianuarie încoace s-au petrecut anumite evenimente de cea mai mare importanță, care în mod necesar au schimbat competența și răspunderea guvernului din Statele Unite.

Între cele 14 condiții, formulate atunci de Prezident, se găsește următoarea: «Popoarelor din Austro-Ungaria, al căror loc între națiuni dorim să fie apărat și asigurat, să li se acorde *cea mai largă posibilitate pentru desvoltarea autonomă*». De când s-au scris cuvintele acestea și s-au rostit de congresul Statelor Unite, guvernul acestor state a recunoscut, că între *cehoslovaci* și între imperiul german precum și austro-ungar există starea de război, și că *Consiliul Național Ceho-Slovac este de facto guvern beligerant,* care e înzestrat cu autoritatea cerută de *a conduce afacerile militare și politice ale cehoslovacilor.* Guvernul american a recunoscut în chipul cel mai larg și îndreptățirea *năzuințelor de libertate națională ale iugoslavilor* (ale slavilor de sud). Prezidentul prin urmare nu mai este în situație de a recunoaște *singură autonomia* acestor popoare ca unicul temei al păcii, ci este silit a stărui ca ele — popoarele, — și nu dânsul, să judece că oare care lucrare din partea guvernului austro-ungar va mulțumi năzuințele și ideea popoarelor despre drepturile și menirea lor ca membri ai familiei națiunilor.

Primiți, domnul meu, asigurarea din nou a stimei mele cele mai înalte.

Robert Lansing".[21]

Cu alte cuvinte, SUA considerau că doar popoarele din Austro-Ungaria se aflau în măsură să decidă ce acțiuni concrete vor întreprinde față de autoritățile austro-ungare, astfel ca să obțină acele drepturi pe care le considerau necesare și mulțumitoare pentru a deveni membre depline ale familiei popoarelor.

Precum se poate observa, la 18 octombrie 1918 statutul internațional al Ceho-Slovaciei și Iugoslaviei era clar consolidat (nemenționând aici și Polonia). Orice mențiune clară despre români și România lipsește cu desăvârșire, fapt observat și de omul politic sas Emil Neugeboren, care presupunea că Antanta nu luase nici o decizie privitoare la vreo unire a Transilvaniei cu România.[22]

Mai mult decât atât, România nu a fost menționată nici în convenția de armistițiu dintre Antantă și Bulgaria de la sfârșitul lunii septembrie. Atunci s-a cerut „evacuarea imediată a teritoriilor încă ocupate de bulgari în Grecia și Serbia". La Iași a izbucnit la mijlocul lunii octombrie 1918 panică:

„Cu părere de rău se constată, că pe când înțelegerea a silit Bulgaria să părăsească ținuturile ocupate ale Serbiei și Greciei, a lăsat ca Bulgaria să ție mai departe ocupată nu numai Dobrogea nouă, dar și *vechea Dobroge,* fără să întrebe România, care a adus jertfe atât de mari pentru țările înțelegerii".[23]

Autoritățile române erau convinse că fără vreo presiune din partea aliaților occidentali, bulgarii nu ar fi fost dispuși să-și retragă trupele din Dobrogea. În aceste condiții, reprezentantul francez la București, Saint Aulaire, a trimis Guvernului de la Paris o telegramă, solicitând clarificări cu privire la soarta acestei provincii după război.[24] La 16 octombrie Saint Aulaire a transmis presei românești din Iași asigurarea că Dobrogea și Cadrilaterul vor rămâne în cadrul granițelor României, orice zvon contrar fiind considerat tendențios.[25] Câteva zile mai târziu, însuși trimisul SUA la Iași, Wopicka, a transmis autorităților române de la Iași asigurarea că atitudinea administrației de la Washington cu privire la România rămăsese neschimbată, astfel că vor fi sprijinite pretențiile României: „Nu poate fi vorba despre cedarea nici a unui singur metru de pământ românesc către Bulgaria. România va avea doar de câștigat și va pleca de la Conferința de pace mândră și puternică". De asemenea, chiar și ministrul de externe francez, Pichon, a asigurat România că nu se va accepta păstrarea de către Bulgaria a vreunui teritoriu dobrogean.[26]

2. Pregătirea creării statelor naționale în anii conflagrației mondiale

Recunoașterea dreptului popoarelor sud slave și a ceho-slovacilor de a-și constitui propriile lor state a fost precedată de serioase pregătiri diplomatice și militare.

2.1. Polonia. După tripla împărțire a Poloniei dintre anii 1772-1795, polonezii din Galiția (țară de coroană a monarhiei habsburgice, apoi a părții

austriece a monarhiei dualiste) au avut o situație mai favorabilă față de cei din Prusia / Imperiul german sau din Imperiul țarist. Tocmai de aceea, încă din august 1914, Józef Piłsudski (originar dintr-o veche familie nobiliară poloneză din Lituania, dar refugiat din Rusia în Austro-Ungaria) a organizat primele trupe regulare poloneze în cadrul armatei dualiste, pentru a lupta împotriva Rusiei (Legiunea poloneză). După ce Puterile Centrale au cucerit teritoriile din vestul Imperiului țarist, ele au decis, la 5 noiembrie 1916, crearea unui Regat polonez, fără să numească însă un rege sau să stabilească frontierele exacte ale noului stat. Conducerea a fost acordată unui Consiliu de Stat, alcătuit din 25 de persoane.[27] A fost introdusă din nou limba poloneză în administrație, justiție și învățământ; de asemenea a fost arborat pentru prima oară după 1831 steagul polonez la Varșovia. Piłsudski a acceptat să conducă resortul de război al Consiliului de Stat, dar s-a împotrivit ca, după înlăturarea țarului, soldații polonezi să lupte împotriva statelor occidentale. De aceea, autoritățile germane au dispus întemnițarea lui Piłsudski (eliberat abia în noiembrie 1918). Germanii au numit la 12 septembrie 1917 un Consiliu de regență al Poloniei (alcătuit din trei membri, printre care și arhiepiscopul Varșoviei). După încheierea păcii separate de la Brest Litovsk, Regatul polonez (numit și *Regatul sub Regență*) a devenit doar un stat satelit al Germaniei.[28] Mai mult decât atât, a fost recunoscută independența Lituaniei și Ucrainei, iar în urma unor tratative secrete, autoritățile centrale de la Viena au decis crearea unei noi țări a coroanei habsburgice, anume Rutenia, cuprinzând părțile de est ale Galiției, precum și Bucovina, sacrificându-i astfel pe români și restrângând teritoriul statului polonez.[29]

O mare parte din soldații din fosta Legiune poloneză s-au organizat în formațiuni ireguläre (Organizația Militară Poloneză), desigur antigermane, fiind astfel urmărite de către autoritățile germane și austriece.[30]

În paralel, la presiunea puterilor occidentale, țarul Nicolae II a anunțat la 1 ianuarie 1917 crearea în viitor a unei Polonii libere, aflată în uniune personală cu Rusia țaristă. După revoluția din februarie 1917, noul guvern a permis constituirea unor batalioane poloneze, ba chiar și organizarea militară a prizonierilor de război din Franța, cu misiunea de a lupta pe frontul de vest împotriva Germaniei. De asemenea, Franța a recunoscut Comitetul Național Polonez, înființat în august 1917 de către Roman Dmowski la Paris, ca organism oficial al Poloniei. În ianuarie 1918, președintele Wilson a condiționat semnarea păcii de crearea unui stat polonez independent, iar la 3 iunie 1918 Antanta a prevăzut oficial recunoașterea independenței Poloniei.[31]

2.2. Ceho-Slovacia. Pe actualul teritoriu al Republicii cehe s-au aflat trei țări de coroană habsburgice: Boemia (cu capitala la Praga și cu o minoritate germană de aprox. 36% din populație), Moravia (Brno și cu aproape 27% populație germană) și Silezia austriacă (Troppau, cehă Opava, cu aproape 90% populație germană). Divergențele etnice/naționale dintre cehi și germani provin încă din Evul Mediu, constituind o adevărată problemă pentru conducerea jumătății austriece a monarhiei dualiste.[32]

Conștienți de vechimea statalității lor (*Țările Coroanei Sf. Veceslav*), cehii au militat după 1867 pentru crearea unui stat trialist; împăratul Francisc Iosif însă a acceptat doar să se încoroneze ca rege al Ungariei, refuzând încoronarea ca rege al Boemiei. Totuși, în anul 1880, limba cehă a fost recunoscută drept limbă oficială în Boemia, alături de cea germană.[33] De teama unei posibile cehizări, Universitatea din Praga a fost divizată în 1882 într-o Universitate de limbă cehă și alta de limbă germană. În 1883, cehii au obținut majoritatea în Dieta Boemiei. În anul 1905 în Moravia au fost constituite cercuri electorale distincte, pe baze etnice, cehe și germane. Când, în urma introducerii sufragiului universal (1907), în Parlamentul de la Viena au ajuns 233 de deputați germani și 265 slavi, Austria aproape că nu a mai putut fi guvernată. Drept urmare, în 1909 a fost instaurat un regim autoritar, iar guvernele au condus doar prin ordonanțe. În 1913 Dieta Boemiei a fost dizolvată, iar un an mai târziu o soartă similară a avut-o Parlamentul federal din Viena.[34]

La 30 mai 1917, după înlăturarea regimului țarist din Rusia și inițierea măsurilor de democratizare a Rusiei, noul împărat Carol I de la Viena a decis convocarea din nou a Parlamentului federal austriac (după pauza de patru ani). Însă din prima zi de dezbateri au răzbătut divergențele dintre fracțiunile naționale: polonezii au cerut unirea tuturor polonezilor într-un singur stat (desigur, în jurul Regatului polonez instituit de Puterile Centrale); cehii au cerut transformarea monarhiei dualiste într-o federație de state naționale libere și egal îndreptățite între ele, iar slovenii și croații au cerut constituirea unui stat național iugoslav. În aceste condiții, primul ministru austriac Clam-Martinic a propus crearea unui *guvern de concentrare națională*, din care să facă parte și câte un reprezentant al tuturor partidelor și naționalităților. A fost refuzat mai întâi de social-democrați, apoi de cehi, polonezi și slavii de sud, iar Clam-Martinic și-a depus demisia. Astfel, aleșii națiunilor din jumătatea austriacă a monarhiei s-au despărțit încă de la sfârșitul lunii mai 1917 de Imperiul austro-ungar existent, lăsând să se întrevadă viitoarea disoluție a acestuia.[35]

De fapt, chiar din 1914, războiul mondial și campania anti-rusească nu au fost privite cu ochi buni de către cehi, datorită popularității ideilor panslaviste. Batalioane întregi au dezertat de pe front, alcătuind *Garda cehă* (*Česká družina*). Prima intervenție a acesteia a avut loc la 2 iulie 1917, la Zborow, anume împotriva unui detașament austro-ungar alcătuit chiar din cehi.

Au pierit doar 15 soldați cehi, restul s-au predat imediat detașamentului ceh din cadrul armatei ruse.[36]

Pe de altă parte, pe teritoriul Boemiei și Moraviei a fost formată o organizație secretă, *Česká Mafie*, cu obiectivul de a sabota administrația austriacă. A fost instituită practic o adevărată rețea de spioni și curieri, a fost elaborat un cod secret pentru a comunica mișcările de trupe austriece. Totodată, Tomáš Garrigue Masaryk, între 1907-1914 membru în Consiliul imperial (Camera superioară a Parlamentului austriac din Viena) a efectuat mai multe călătorii conspirative în statele occidentale, militând pentru crearea unui stat cehoslovac independent, dar și pentru crearea unei armate cehoslovace alcătuită din prizonieri aflați în țările Antantei. După înlăturarea țarismului s-a deplasat chiar până la Vladivostok (la vârsta sa de 67 de ani!), în încercarea de a organiza aducerea în Franța, cu vapoare prin Oceanele Pacific și Atlantic, a prizonierilor cehi aflați în Rusia. Datorită problemelor logistice, zecile de mii de soldați cehi au trebuit să mai rămână un an în Rusia; Masaryk a plecat prin Coreea și Japonia spre Statele Unite, unde a reușit să-i determine pe reprezentanții celor 500.000 de cehi și 280.000 de slovaci din SUA să semneze *Convenția de la Pittsburg* (mai 1918), care cuprindea măsuri concrete privind constituirea și modul de administrare a viitorului stat ceho-slovac. La mijlocul lunii iunie a obținut o audiență la președintele america Wilson, intermediată de fiul lui Richard Crane, fiul secretarului personal al Secretarului de Stat SUA. Nu a putut însă să-l convingă de necesitatea unei Ceho-Slovacii independente. Wilson mai spera că Austro-Ungaria va decide în cele din urmă să semneze o pace separată și să iasă din războiul dus alături de Germania. În schimb, la sfârșitul lunii iunie, Edvard Beneš (viitor prim ministru și președinte al Cehoslovaciei) a obținut promisiunea ministrului de externe francez Pichon că Franța va recunoaște statul cehoslovac independent. Șase săptămâni mai târziu, ministrul britanic de externe Balfour a considerat Cehoslovacia drept „o națiune aliată". În sfârșit, și SUA au acceptat că ceho-slovacii se aflau în stare de beligerantă cu Puterile Centrale. La 3 septembrie Antanta a recunoscut Comitetul Național Cehoslovac din Paris, condus de Masaryk (revenit în Europa) drept guvernul din exil al Cehoslovaciei. Prin aceasta independența statului cehoslovac primise unanima recunoaștere a aliaților occidentali.[37] Pe teritoriul ceh propriu-zis, cei 30 de deputați cehi din Parlamentul vienez au alcătuit Comitetul Național, vizând pregătirea desprinderii Boemiei, Moraviei și Sileziei cehe din monarhia habsburgică.[38]

2.3. Iugoslavia. Precum se știe, primul război mondial a început cu declarația de război adresată de Austro-Ungaria Serbiei. După o scurtă ofensivă austriacă în interiorul Serbiei, austriecii au înfruntat o rezistență acerbă, sârbii reușind să recucerească Belgradul la mijlocul lunii decembrie 1914, însă cu sacrificii imense: 163.557 de soldați, precum și 69.000 civili uciși. Abia intrarea în război de partea Puterilor centrale a Bulgariei în toamna anului 1915 a dus la înfrângerea Serbiei. Armata sârbă a refuzat să se predea; în schimb a pornit la sfârșitul lui noiembrie un marș lung prin munții din Kosovo și nordul Albaniei spre coasta Mării Adriatice, la temperaturi de -20 de grade. Acest marș s-a soldat cu 150.000 morți și 77.000 de dispăruți. Abia 140.000 de soldați sârbi au ajuns teferi pe insula Corfu, unde s-a refugiat și prințul regent Alexander și guvernul sârb, condus în continuare de Nikola Pasici. În primăvara anului 1916, armatele sârbe se aflau la Salonic, în vederea deschiderii frontului sudic din Balcani. Teritoriul statului sârb a fost ocupat de trupe bulgare, germane și austro-ungare, care au prădat la propriu și au internat în lagăre toți învățătorii, medicii, jurnaliștii și funcționarii sârbi. Abia la 15 septembrie 1918 au reușit trupele sârbești, împreună cu cele franceze, britanice, italiene și grecești, să străpungă frontul macedonean din Balcani, iar la 1 noiembrie au eliberat capitala Belgrad. Dintre toate țările beligerante, Serbia a înregistrat cele mai mari pierderi de vieți omenești: 1,2 milioane de persoane, practic 53% dintre toți bărbații de vârsta de 18-55 de ani.[39]

Încă din primele săptămâni ale războiului, guvernul sârb a emis o notă circulară, în care menționa scopul creării unui stat slav în sud-vestul peninsulei balcanice, care să-i cuprindă și croații și slovenii din Austro-Ungaria.[40] Pe de altă parte, exilați croați, sloveni și sârbi din Austro-Ungaria au creat în Italia, apoi la Londra un *Comitet iugoslav*, sub conducerea a doi dalmații, Ante Trumbić și Frano Supilo. Relațiile dintre *Comitetul iugoslav* din Londra și Guvernul sârb exilat în insula Corfu au fost la început destul de tensionate, Pasici intenționând să fie purtătorul de cuvânt al tuturor sârbilor, inclusiv al celor din Austro-Ungaria. În cele din urmă, conducerea Comitetului iugoslav a purtat discuții cu Pasici în insula Corfu, ajungând după mai mult de o lună de tratative la semnarea *Declarației din insula Corfu*, din 20 iulie 1917. Aceasta a prevăzut crearea după război a unui stat iugoslav condus de dinastia sârbă Karagheorghevici. Nu s-a ajuns însă la un acord privind modul de administrare (unitară sau federală) a viitorului stat.[41] Spre deosebire de Polonia și Ceho-Slovacia, independența Iugoslaviei nu a fost recunoscută de Antantă înainte de sfârșitul războiului.

*

Și românii au încercat să se organizeze în exil, însă datorită păcii separate din mai 1918, poziția României a fost mult deteriorată. La 9 aprilie 1918 exilați români au participat alături de cehi, slovaci, polonezi, iugoslavi și italieni la Congresul Naționalităților Asuprite, care a avut loc la Roma, și care a decis „necesitatea luptei comune împotriva dușmanului comun, pentru ca

fiecare popor să-și obțină propria eliberare și unitate națională deplină a propriului său stat".[42] La 30 aprilie 1918 s-a constituit la Paris Comitetul Național al Românilor din Transilvania și Bucovina, condus de Traian Vuia. La 19 iunie 1918 s-a format în Italia Comitatul de Acțiune al Românilor din Transilvania, Banat și Bucovina, condus de S. Mândrescu, iar în SUA s-a format Liga Națională Română, condusă de V. Stoica (5 iulie 1918). În cele din urmă, la 3 octombrie, Comitetul Național din Paris s-a reorganizat cu numele Consiliul Național al Unității Române, condus de Take Ionescu. Nouă zile mai târziu a fost recunoscut de către ministrul de externe francez, Stéphen Pichon drept reprezentant autorizat al românilor din exil. A urmat recunoașterea din partea Secretarului de Stat american Lansing (5 noiembrie), ministrul de externe britanic Balfour (11 noiembrie) și de ministrul de externe italian Sonnino (22 noiembrie).[43]

În interiorul Ungariei însă, românii se aflau sub presiunea autorităților maghiare, în special după înfrângerea României de către Puterile Centrale. La 31 august 1916, guvernul maghiar a impus supravegherea strictă a acelor români considerați a fi, datorită naționalismului lor, un pericol pentru statul maghiar. În a doua etapă a fost dispusă deportarea sau arestarea unor reprezentanți ai intelighenției românești (preoți, învățători, notari, avocați și jurnaliști). Potrivit lui Teodor Păcățian au fost arestați 1734 români, care au fost internați în lagăre și închisori. Sebastian Stanca a prezentat o statistică mai detaliată a preoțimii, pe diferitele eparhii românești.[44] Părintele Mircea Păcurariu a prezentat următoarele cifre: 141 preoți întemnițați, 218 deportați în comitatele din Ungaria de vest, 10 preoți au murit în închisori, iar 19 preoți au murit după revenirea lor acasă din deportare. De asemenea au fost deportate și 17 preotese sau fiice de preot, precum și șase seminariști.[45]

Așadar, presiunile au fost deosebit de mari, iar rezultatul lor s-a vădit la începutul anului 1917, când au fost discutate din nou pe plan mondial condițiile opririi ostilităților. La 12 decembrie 1916, deci la nici o săptămână după ocuparea Bucureștiului, Puterile Centrale au transmis o propunere de pace. Răspunsul primit din partea Antantei a fost negativ, „atâta vreme cât nu erau recunoscute legile fundamentale ale naționalităților și nu era asigurată existența statelor libere".[46] În același timp, președintele american Wilson, în dorința de a media o pace între părțile beligerante, le-a cerut acestora să-și prezinte condițiile de pace. La 12 ianuarie au fost publicate condițiile Antantei: „reconstrucția Europei pe fundamentul naționalităților și a dreptului tuturor popoarelor, celor mici și celor mari, la deplină siguranță și dezvoltare economică".[47] Precum menționa și PEL la 13 ianuarie, „pentru monarhie acest program prevede *eliberarea* tuturor naționalităților, pe al căror teritoriu au aruncat de mult ochii Italia, Rusia, Serbia și România".[48]

Urmarea a fost citirea în Parlamentul maghiar de către episcopul greco-catolic de Oradea, Demetriu Radu, a unei declarații de loialitate a românilor. Ea a fost publicată mai întâi în limba germană de PEL, la 14 februarie 1917, fiind preluată mai apoi și de presa română și maghiară. Declarația a fost semnată de 176 de intelectuali români din Transilvania și părțile ungurene (printre care în jur de 71 de clerici, în frunte cu toți ierarhii celor două Biserici românești și cu consilierii și canonicii acestora, precum și 18 angajați ai Bisericilor), prin care se nega orice dorință de eliberare de „patria maghiară".

„Reprezentanții bisericești și lumești ai Românilor din Ungaria au înaintat o adresă ministrului-prezident, contelui Ștefan Tisza, cu rugarea ca aceea să fie așternută înaintea tronului.

În înțelesul răspunsului adresat de guvernele statelor Ententei unul dintre scopurile inimicilor în actualul războiu e »eliberarea diferitelor naționalități de sub stăpânirea străină«, — astfel și a Românilor.

Cu aceasta declarație, statele inimice țintesc direct contra integrității patriei noastre. Ca reprezentanți bisericești și lumești și conducători chemați ai Românilor locuitori în țerile de sub sf. coroană ungară, în numele românismului din patrie respingem cu toată insistența afirmarea aceea de a ne considera pe noi orișicine de supuși sub stăpânire străină.

Noi, Românii, suntem cetățeni liberi și egali îndreptățiți ai patriei ungare. In Ungaria nu este astfel de lege, care ar face deosebire între cetățenii maghiari și nemaghiari în privința drepturilor, libertății pre cum și a datorințelor.

Poporul român din Ungaria de secole se alipește cu cea mai mare fidelitate și iubire de pământul patriei, stropit de atâtea ori cu sângele propriilor lui fii. Fidelitatea poporului nostru față de persoana domnitorului uns și față de augusta casă dormitoare e sfântă și lăsământ străbun și nobil. Pătrunși de aceste sentimente înălțătoare strămoșii noștri în decurs de o mie de ani s-au luptat împreună cu frații maghiari pentru apărarea și gloria sf. coroane ungare, cum și nepoții lor fac acum asemenea, mărturie avem șiroaiele de sânge ce se varsă pe câmpul de luptă, iar acasă avem însuflețirea lor, gata pentru orice jertfe.

Nouă deci, nu ni-e străină stăpânirea sf. coroane ungare. Noi nu cerem eliberarea accentuată. Noi ne alipim de integritatea patriei noastre maghiare.

Atitudinea aceasta hotărâtă și nesovăielnică a poporului român din patrie n-a fost croită și nici nu va fi croită de sentimente spontane de oportunitate, ci e o convingere adâncă politică ce se bazează pe experiențe de veacuri și tradiții istorice, fiindcă știm, că și în viitor căldura și strălucirea sf. coroane ungare e chemată ca să asigure dezvoltarea politică, culturală și economică a românismului din Ungaria.

Noi Românii din Ungaria ținem la aceea ca să aparținem sub stăpânirea sf. coroane ungare. Pentru apărarea acestei voințe ce nu se poate frânge, sângerează miile de copii ai noștri și în interesul asigurării acestei voințe, poporul român din Ungaria se va luptă cu toate armele spirituale și fizice."[49]

Istoricul Valer Moga a realizat o analiză pertinentă a acestei declarații de loialitate a românilor.[50] Ea explică însă motivele pentru care, la începutul toamnei anului 1918, românii, mai ales cei ardeleni, au fost total nepregătiți pentru evenimentele care urmau să se desfășoare cu repeziciune.

Note:

1. *Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt* (SDT), Sibiu, nr. 13.669/2.10.1918, p. 5, apud Karl M. Reinerth, *Zur politischen Entwicklung der Deutschen in Rumänien. 1918-1928*, Innsbruck, 1993, p. 24.
2. Friedrich Teutsch, *Geschichte der Siebenbürger Sachsen für das sächsische Volk*, vol. IV, Sibiu, 1926, p. 238-239.
3. SDT, nr. 13.624/9.08.1918, p. 2; v. și Karl M. Reinerth, *Zur politischen Entwicklung der Deutschen in Rumänien. 1918-1928*, Innsbruck, 1993, p. 24.
4. *Unirea*, Blaj, an. 28, nr. 63/16.10.1918, p. 1.
5. Wilhelm Schüßler, , *Das Verfassungsproblem im Habsburgerreich*, Stuttgart, Berlin, 1918, p. 109. Într-o altă lucrare, proporția naționalităților este diferită și anume: germanii (33%), cehii (22%), polonezii (15%), ucrainenii (12%), slovenii (5%), italienii (3%), croații și sârbii (3%) (Hermann Kinder, Werner Hilgemann, *Dtv-Atlas zur Weltgeschichte*, ed. XXII, 1987, vol. II, p. 78).
6. Holger Afflerbach. Auf Messers Schneide: Wie das Deutsche Reich den Ersten Weltkrieg verlor (German Edition), ed. C.H.Beck, Kindle-Version, 2018, poz. 137.
7. Jörn Leonhard, *Der überforderte Frieden: Versailles und die Welt 1918-1923*, ed. C.H.Beck, 2018, Kindle-Version, poz. 2238-2255; Robert Gerwarth, Die Besiegten: Das blutige Erbe des Ersten Weltkriegs, Siedler Verlag, p. 57, Kindle-Version, poz. 828.
8. *Pester Lloyd* (PEL), Budapesta, an. 65, nr. 215/15.09.1918, ed.d., p. 1-2. Înființat în anul 1854 (numărul de probă a apărut la 31 decembrie 1853, iar primul număr regular la 1 ianuarie 1854), ziarul *Pester Lloyd* a apărut aproape fără întreruperi până la 14 aprilie 1945, în două ediții zilnice: de dimineață și de seară. În ziua de duminică a apărut doar ediția de dimineață, iar în ziua de luni doar cea de seară. Datorită acestor două ediții zilnice ale ziarului, practic au putut fi relatate toate evenimentele din orele de dimineață ale zilei în ediția de seară (ed.s.) sau din orele de după amiază și seara în ediția de dimineața, din ziua următoare (ed.d.). Între 4 august – 27 septembrie 1919 a avut opt săptămâni de întrerupere, în condițiile ocupării Budapestei de către armata română (la 3 august). În primul număr reapărut sub ocupație românească, redacția ziarului și-a cerut scuze de la cititori pentru faptul că între 22 martie – 3 august 1919 a fost nevoită să preia propaganda guvernului bolșevic maghiar, declinându-și astfel răspunderea pentru conținutul publicat în acea perioadă (Pester Lloyd, an. 66, nr. 182/28.09.1919, ed.d., p. 1). https://ro.wikipedia.org/wiki/Pester_Lloyd (acces 20 decembrie 2018).
9. PEL, nr. 216/16.09.1918, ed.d., p. 1-2.
10. PEL, nr. 219/19.09.1918, ed.d., p. 1.
11. PEL, nr. 222/23.09.1918, ed.s., p. 1-2.
12. PEL, nr. 222/22.09.1918, ed.d. p. 3.
13. PEL nr. 226/27.09.1918, ed.d., p. 1.
14. Armata Aliată a Orientului a cuprins 30 de divizii: 8 franceze, 6 sârbești, 4 britanice, 11 grecești și una italiană (H. Afflerbach, *Auf Messers Schneide*, nota 27, poz. 14059). Surpiza atacului s-a datorat și faptului că aliații au transportat artileria doar pe timp de noapte la 105 km nordest de Tesalonic, chiar în preajma punctului sudic stăpânit de armata germană (aprox. 33.000 de soldați, în septembrie 1918). Generalului german von Scholtz i-au trebuit trei zile să-și dea seama de amploarea ofensivei aliate (Misha Glenny, *The Balkans. Nationalism, War, and the Great Powers, 1804-1999*, Penguin Books 1999, p. 353-356).
15. David Fromkin, *A Peace to End All Peace: The Fall of the Ottoman Empire and the Creation of the Modern Middle East (S.363)*. Henry Holt and Co. . Kindle-Version, poz. 6534-6546.
16. PEL, nr. 227/28.09.1918, ed.d, p. 1.
17. *Unirea,* Blaj, an. 28, nr. 62/9.10.1918, p. 1; PEL nr. 233/5.10. ed.s. p. 1.
18. Jörn Leonhard, *Der überforderte Frieden: Versailles und die Welt 1918-1923* (German Edition) . C.H.Beck. Kindle-Version, poz. 2088; Werner Hilgemann, *Atlas zur deutschen Zeitgeschichte. 1918-1968*, R. Piper, München 1984, p. 32.
19. *Unirea*, Blaj, an. 28, nr. 61/5.10.1918, p. 4.
20. *Ibidem*, nr. 60/2.10.1918, p. 2-3.
21. Textul în limba română în Telegraful Român, an. 66, nr. 107/24.10.1918, p. 425; PEL nr. 246/19.10., ed.d., p. 1.
22. SDT, nr. 13.692/29.10.1918, p. 1.
23. TR, nr. 106/22.10.1918, p. 422.
24. PEL, nr. 240/14.10.1918, ed.s., p. 4.
25. PEL, nr. 242/16.10.1918, ed.s., p.4.
26. PEL, nr. 247/21.10.1918, ed.s., p. 4.
27. Werner Hilgemann, *Atlas...*, p. 80.
28. Jerzy Lukowski, *A Concise History of Poland* (Cambridge Concise Histories), Cambridge University Press, p. 217-220.
29. Crearea unei noi țări de coroană ucraineană a fost cuprinsă într-o clauză secretă a tratatului de pace de la Brest-Litovsk semnat de Puterile Centrale și Ucraina la 9 februarie 1918. Știrea a fost publicată prima oară într-un ziar polonez și apoi preluată în *Neue Freie Presse*, Viena, nr. 19.347/7.07.1918, p. 7. Conform acestei clauze secrete, guvernul federal austriac urma să înainteze un proiect de lege în acest sens până la 31 iulie. Ulterior, autoritățile

austriece au dezavuat planul (Paul Robert Magocsi, *History of Ukraine - 2nd, Revised Edition: The Land and Its Peoples*, University of Toronto Press. Kindle-Version, poz. 11433).
30. Adam Zamoyski, *Poland: A history*, HarperCollins Publishers, 2009, p. 290.
31. Jerzy Lukowski, *A Concise History of Poland* (Cambridge Concise Histories), Cambridge University Press ²2013, p. 217-220.
32. În anul 1761, cele trei țări ale Coroanei Sf. Veceslav, au fost unite practic cu țările austriece, sub conducerea unei Cancelarii aulice boemo-austriacă. Deși Boemia a rămas *de jure* un regat, totuși, *de facto* statalitatea ei a fost desființată. Astfel, s-au putut pune bazele viitoarei monarhii dualiste, deoarece Ungaria și-a menținut în continuare caracterul de sine stătător, cu conducere proprie. Chiar și după 1867, dar mai ales în anii 1917-1918, guvernanții maghiari s-au opus cu vehemență reformarea monarhiei dunărene, prin adoptarea soluției trialiste. Clasa politică maghiară a fost direct interesată de subordonarea în continuare a cehilor, pentru a evita astfel vreo radicalizare a slovacilor de pe teritoriul Ungariei (Wilhelm Schüßler, *Das Verfassungsproblem im Habsburgerreich*, Stuttgart, Berlin, 1918, p. 39; Paul Brusanowski, „Problema constituțională din Imperiul Habsburgilor/Austriac între 1526-1848 și prefigurarea monarhiei dualiste", în Gabriel-Viorel Gârdan, Cosmin Cosmuța (coordonatori), *Teologie și Istorie. In honorem Pr. Prof. Univ. Dr. Alexandru Moraru*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2014, pp. 375-400; Idem, *Învățământul confesional ortodox din Transilvania între 1848-1918. Între exigențele statului centralist și principiile autonomiei bisericești*, Presa Universitară Clujeană, Ediția a II-a, Presa Universitară Clujeană, 2010, vol. II, p. 202; ed. Online PUC 2018).
33. Hermann Kinder, Werner Hilgemann, *op.cit*, p. 79.
34. *Ibidem.*
35. Manfried Rauchensteiner, *Der Erste Weltkrieg und das Ende der Habsburgermonarchie 1914-1918. In aller Kürze*, Böhlau Verlag Wien 2015, vers. Kindle, pp. 161-165.
36. Manfried Rauchensteiner, *Der Erste Weltkrieg*, p. 179.
37. Kersten Knipp, *Im Taumel: 1918: Europas Sturz und Neubeginn*, ed. wbg Theiss 2018, vers. Kindle, p. 135-153.
38. Jörn Leonhard, *Der überforderte Frieden*, poz. 9191.
39. Marie-Janine Calic, *Geschichte Jugoslawiens im 20. Jahrhundert*, C.H.Beck, versiunea Kindle, pozițiile 1481-1539.
40. Jörn Leonhard. *Der überforderte Frieden*, poz. 8899-8914.
41. B. Jelavich, *Istoria Balcanilor*, II, p. 138-139.
42. Manfried Rauchensteiner, *Der Erste Weltkrieg*, p. 217.
43. Ion Agrigoroaiei, „Marea Unire", în *Istoria românilor* (coord. Gheorghe Platon), vol. VII, tom II, Editura Enciclopedică București 2003, p. 474-478.
44. Mircea-Gheorghe Abrudan, Mihai-Ovtavian Groza (ed.), *Sebastian Stanca, Contribuția preoțimii române din Ardeal la războiul pentru întregierea neamului (1916–1919)*, Argonaut Cluj Napoca, Editura Episcopiei Devei și Hunedoarei Deva, 2015, pp. 23–24.
45. Mircea Păcurariu, *Politica statului ungar față de Biserica românească din Transilvania în perioada dualismului. 1867-1918*, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, Sibiu 1986, pp. 179–199
46. PEL, an. 64, nr.1/1.01.1917, p. 2.
47. *Neue Freie Presse*, Viena, nr.18.818/12.01.1917, ed.s., p. 1.
48. PEL, nr. 13/13.01.1917, ed.d., p. 1; Manfried Rauchensteiner, *Der Erste Weltkrieg*, p. 150.
49. *Unirea*, Blaj, an. 26, nr. 8/17 februarie 1917, p. 1.
50. Valer Moga, „De la patriotismul dinastic la România Mare. Bisericile românești din Transilvania în tumultul politic al anilor 1914–1918", in: *Identitate confesională şi toleranță religioasă în secolele XVIII–XXI. Lucrările conferinței științifice internaționale organizate la Alba Iulia, 14–15 octombrie 2011* (= Annales Universitatis Apulensis. Series Historica, 15/II), p. 359–361.

Bibliography:

Afflerbach, Holger, *Auf Messers Schneide: Wie das Deutsche Reich den Ersten Weltkrieg verlor*, München, C.H.Beck, 2018, Kindle-Version.
Calic, Marie-Janine, *Geschichte Jugoslawiens im 20. Jahrhundert*, München, C.H.Beck, 2014.
Gerwarth, Robert, *Die Besiegten: Das blutige Erbe des Ersten Weltkriegs*, München, Siedler Verlag, 2017.
Glenny, Misha, *The Balkans. Nationalism, War, and the Great Powers, 1804-1999*, Londra, Penguin Books 1999.
Fromkin, David, *A Peace to End All Peace: The Fall of the Ottoman Empire and the Creation of the Modern Middle East*, New York, Henry Holt and Co., 1989.
Kinder, Hermann, Werner Hilgemann, *Dtv-Atlas zur Weltgeschichte*, ed. XXII, 1987.
Knipp, Kersten, *Im Taumel: 1918: Europas Sturz und Neubeginn*, ed. wbg Theiss 2018.
Leonhard, Jörn, *Der überforderte Frieden: Versailles und die Welt 1918-1923*, München, C.H.Beck, 2018.
Lukowski, Jerzy, *A Concise History of Poland* (Cambridge Concise Histories), Cambridge, Cambridge University Press, 2001.
Rauchensteiner, Manfried, *Der Erste Weltkrieg und das Ende der Habsburgermonarchie 1914-1918. In aller Kürze*, Böhlau Verlag Wien, 2015
Reinerth, Karl M., *Zur politischen Entwicklung der Deutschen in Rumänien. 1918-1928*, Innsbruck, Wort-und-Welt-Verlag, 1993.
Teutsch, Friedrich, *Geschichte der Siebenbürger Sachsen für das sächsische Volk*, vol. IV, Sibiu, 1926.
Schüßler, Wilhelm, *Das Verfassungsproblem im Habsburgerreich*, Stuttgart, Berlin, 1918.
Zamoyski, Adam, *Poland: A history*, Londra, HarperCollins Publishers, 2009.